

II. Anjou Károly Angers-ből származó jövedelmei

MEGJEGYZÉSEK EGY 1288-AS SZÁMADÁSJEGYZÉK KAPCSÁN

ANDREAS KIESEWETTERNEK a közelmúltban megjelent doktori disszertációja látványosan érzékelteti – jóllehet csupán közvetett módon –, mekkora a különbség a nápolyi Anjouk Mediterraneum-béli és az Anjou grófságra vonatkozó kormányzattörténeti forrásellátottságában az utóbbi rovására.¹ II. Károly uralkodására vonatkozóan a helyzet lényegesen rosszabb, mint ami apja, I. Károly korszakát (1246–1285) jellemzi. Az Angers-i Városi Könyvtár középkori anyagát tekintve is igen gazdag kéziratára őriz viszont egy 1288-ból származó Anjou grófságra vonatkozó számadásjegyzéket, mely eddig elkerülte a történész szakma figyelmét. Az alábbiakban ennek felhasználásával szeretnék hozzájárulni az említett információs aránytalanság kiegyenlítéséhez.²

II. Károly 1285 és 1290 között viselte az Anjou grófja (*comes Andegaviae*) címet. Ebből a rövid időszakból alig maradt ránk kormányzattörténeti forrás Angers-ra vagy magára Anjoura vonatkozóan. Ugyanez szerencsére nem mondható el a megelőző időszakról, hála André Joubert 19. századi³, és legfőképp Alain DeBoüard⁴ 20. század eleji forrásközléseinek és regesztáinak.

¹ KIESEWETTER, ANDREAS: Die Anfänge der Regierung König Karls II. von Anjou (1278–1295). Matthiesen Verlag. Husum. 1999.

² A teljes forrás elemzésére területi okokból nem vállalkozhatok, ezért néhány ide vonatkozó általános információ mellett kiemelten kezeltem a dokumentum bevételi oldalát és annak a szerkesztő által Angers-ra vonatkoztatott részeit.

³ JOUBERT, ANDRÉ: Les Archives Angevines de Naples. Revue de l'Anjou 1887. 134–164.; 1888. 204–221.

⁴ Actes et lettres de Charles Ier roi de Sicile concernant la France (1257–1284). Éd.: Alain De Boüard. Paris 1926. (a továbbiakban: DE BOÜARD, 1926.); uő: Documents en français des Archives angevines de Naples. I–II. Paris 1933.; Sajnos az Anjouk nápolyi levéltárának elpusztulása a második világháború idején lehetetlenné tette a további ilyen irányú munkát. I. Károly és kancelláriája oklevélkiadási gyakorlatához kapcsolódóan rendkívül fontos

Ezek a publikációk azonban korántsem vállalkoztak a teljes levéltári anyag közreadására, kronológiai szempontból pedig elsöprő többségben I. Károly uralkodásának második szakaszára korlátozódnak.

1290 újabb mérföldkőnek számít Anjou történetében, a grófság ugyanis kilép a Provence-Nápolyi politikai-hatalmi konstellációból, és Szép Fülöp öccsének, Valois Károlynak a birtokába kerül.⁵ Jól ismert, hogy Anjou új grófja igazán ennek a hozománynak köszönheti jövedelmei jelentős megnövekedését és egyben politikai szerepének megszilárdulását.⁶ Valois Károly korábbi birtokainak nagyságát tekintve ez valóban logikusan hangzik, ám mögé semmilyen összefoglaló számadatot nem tudunk állítani, akárcsak a részinformációkkal valamelyest bővebben ellátott I. Károly korszakához sem. 1288-as forrásunk tehát ebből a szempontból kiemelt jelentőséggel bír. A 13. század második feléből ez az egyetlen dokumentum, mely a gróf helyi jövedelmeiről és kiadásairól tudósít. Ráadásul egy olyan „pillanatban” született, melynek köszönhetően a „dinasztiaváltást” megelőző utolsó évek állapotát rögzíti, azaz sokkal pontosabb képet kapunk a Valois Károlynak szánt hozomány tényleges értékéről is.

Az említett számadásjegyzék készítőjét nem ismerjük, ám valószínűsíthető, hogy vagy a grófi bailli vagy egy, a gróf által mellé rendelt klerikus szerkesztette. A forrásban szereplő számadatok szempontjából nagyon fontos, hogy a jegyzék nem egy teljes évről szól, hanem valamivel kevesebb, mint nyolc hónapos intervallum bevételeit és kiadásait veszi számba, nevezetesen 1287. november 1-jétől 1288. június 24-ig (Mindenszentektől Keresztelő Szent János ünnepéig). Míg a bevételi oldal igazgatási és földrajzi kritériumok szerint jól követhetően tagolt, addig a kiadásokat tárgyaló rész ilyen szempontból sokkal rendezetlenebb. Mindkét oldalon azonban pusztán monetáris adatok találhatók. Ha a teljes évi jövedelemre vagyunk kíváncsiak, a forrásban szereplő adatokat nagy körültekintéssel kell kezelnünk. Előfordul, hogy a jelzett jövedelem a jegyzék számadási intervallumától eltérő időköz-

elemzésre l. DURRIEU, PAUL: *Les Archives angevines de Naples. Etude sur les registres du roi Charles Ier (1265–1285)*. II. Paris 1886–1887.

⁵ II. (Sánta) Károly és Magyarországi Mária (V. István leánya) leánya Margit révén jut Anjou férje, Valois Károly kezére, aki feleségétől és tulajdonképpen apósától házassági hozományként kapja 1290. augusztus 16-án. PETIT, JOSEPH: *Charles de Valois (1270–1325)*. Paris 1900. (a továbbiakban: PETIT, 1900.) 260.

⁶ Valois Károlyra vonatkozóan a történettudomány néhány tanulmány mellett máig egyetlen jelentős biográfiát tud felmutatni. PETIT, 1900.

höz van kötve, például *ab festo Omnium Sanctorum usque ad Ascensam Domini*. Ilyen például az oklevél-kibocsátásból származó jövedelem. Értelemszerűen, sűrűn említ a forrás egy-egy egyházi ünnephez kötött fizetési terminust is.⁷ Ebben az esetben a határidő mellett szereplő *pro medietate* vagy *pro toto anno* tájékoztat minket arról, hogy évi egy vagy két terminussal kell számolnunk. Ám épp az egyszeri fizetési határidők, illetve más szintű egy-szeri jövedelmek (gabonaeladástól az egyes vazallusok által fizetett *servitium*ig) akár szerepelnek a jegyzékben, akár nem – és ennél fogva ismeretlenek –, nem teszik indokolttá a forrásban található összesítések felszorzását. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy vannak olyan jövedelemforrások (például a *taille*: eredetileg fejadó, korszakunkban azonban már a várost terhelő átalányadó), amit csak két évente vetett ki a grófi adminisztráció. Ezzel az adófajttal egyáltalán nem találkozunk a forrásban, amiből az következik, hogy az adott, valamivel több, mint hat hónapos időszakban azt nem vetették ki Angers-ra, de más Anjou-béli városra, így Saumurre és Baugéra sem.

Másik kérdés, hogy a dokumentumban szerepel-e a jelzett helyeken a grófi kincstár összes bevétele. Mivel az egyes bevételi források csak címszavakban vannak megemlítve, így pl: *expletum*, *praepositura* stb., ezt nehéz eldöntennünk. Úgy tűnik azonban, hogy minden olyan bevétel szerepel a forrásban, ami az adott elszámolási periódusban a bailli kezén keresztüljutott. A baillinak pedig már több évtizedes gyakorlat szerint szinte teljes körű betekintése volt az uralkodó helyi pénzügyeibe. Ez alól azonban van kivétel, így a sénéchal igazságszolgáltatásból származó bevételei.⁸ Ennek egyharmada illette az uralkodót, de ez az összeg vélhetően közvetlenül jutott el a grófhhoz, ugyanis kettejük viszonyában sehol sincs nyoma más közigazgatási tisztviselő, így például a bailli közvetítőszerének.

A jövedelmek földrajzi megoszlása és forráson belüli csoportosítása szintén kritikát igényel. A forrás szerkesztője ügyelt arra, a bevételi oldalon legalábbis, hogy két prévot-i körzetet, Angers-t és Saumur-t, jól láthatóan elkülönítse. Hiányzik viszont a harmadik prévot-i körzet, Baugé, amire még

⁷ Ezek közül leggyakoribb a karácsony, a húsvét és a mennybemenetel napja.

⁸ Külön érdekessége Anjounak, hogy a bailli mellett királyi sénéchal (igen korlátozott hatalommal) is jelen volt a grófságban 1230-as évektől 1330-ig. Címe örökletes volt, a Craon család birtokolta. DE BROUSSILLON, BERTRAND: *La maison de Craon, 1050–1480*. Paris 1893. I. 299. n° 491.; LANDAIS, HUBERT: *Etude sur la géographie, l'histoire et l'administration de l'Anjou au XIIIe siècle*. Thèse de l'Ecole des Chartes, dactyl. Paris 1946. 145–162.

utaló megjegyzés is csak egy található a forrásban. Ennek feltehetően az lehet az oka, hogy elszámolásai külön terminushoz voltak kötve, azaz így kimaradt a tárgyalat féléves intervallumból. Következtetésképp megállapítható, hogy Anjou grófság egészére nézve forrásunk újfent deficitesebb bizonyul. A prévot-i körzeteken kívül eső grófi birtokok – elsősorban erdők – jövedelmei viszont jól „lekövethetőek” forrásunkban.

A forrás elemzését szűkítve, ami konkrétan az Angers-i körzetet illeti, néhol nehéz, vagy teljesen felesleges vállalkozás elkülöníteni a pusztán városi jövedelmeket a prévot-i körzet (nagyjából a város és annak egy 20 km-es vonzáskörzete) többi részéből származótól, vagy attól a jövedelemtől, ami közvetlen módon Angers-ba, mint Anjou „fővárosába” futott be. Így nem pontosítható, pl. a *buffetagiūm* (bor és ecet árusítása után fizetendő járadék) származási összetétele, azaz nem tudni, mennyi származik ebből a város, és mennyi annak körzete lakosaitól. A *taillia judeorum* esetében ugyan fel van tüntetve, hogy a baugé-i zsidók adója nem szerepel a listán, ám ezt leszámítva az összeg egész Anjou-ra vonatkozik, további földrajzi pontosítás tehát önkényes lenne.⁹ Az oklevél-kibocsátási és hitelesítési díjak, taxák, vagy az igazságszolgáltatásból származó jövedelmek leginkább a város közigazgatási szerepéről tudósítanak.

Akadnak emellett természetesen szép számmal olyan jövedelmek, melyeknél fel van tüntetve pontosan, hogy az Angers-i prévot-i körzet mely településéről, illetve birtokáról származnak. Összefoglalva viszont megállapítható, hogy korszakunkban Franciaország nyugati részén – ahogy sok más európai régióban – a város nem függetleníthető teljesen sem közigazgatási szerepétől, sem az őt körülvevő ún. *plat pays*-től, azaz erősen agrár jellegű vonzáskörzetétől.

A fent említett megjegyzések kíséretében érdemes beletekintnünk a dokumentum tartalmi részleteibe. Nagy értéke a forrásnak, hogy nem pusztán részadatokat közöl, hanem összesítéseket is, amelyek ráadásul egyeznek egy utólagos összeadás során. Mindez azt sugallja, hogy a jegyzék szerkesztője igyekezett alapos és ellenőrizhető számadást végezni, nem pusztán emlékezetben tartás végett feljegyzett estleges adatokról van szó.

⁹ „permittant eisdem in Andegavia, in quacumque villa voluerint, dummodo villa habeat 120 focularia et non minus, morari libere” DE BOÜARD, 1926. n°643.

Forrásunkból kiderül, hogy II. Károly Anjou-ból származó összjövedelme az adott periódusban 3610 font 1 solidus 9 dénár volt. Az összeg nem elhanyagolható, tudva, hogy pusztán félévi jövedelemről van szó, és számos tétel kiegészítésével kapnánk csak meg a teljes éves bevételt. Emellett létezik összehasonlító adatunk az 1230-as évekből. Igaz ez jelentősen korábbi, ám a köztes időszakban, az adott régióban komolyabb inflációval még nem kell számolnunk.¹⁰ 1234-ből származó adat szerint az anjoui baillage teljes évi jövedelme 2408 font 7 solidus 8 dénár, oly módon, hogy tartalmaz egy, az Angers-i lakosokra kivetett 500 fontos rendkívüli adót.¹¹ 1238-ból származó – a 1287–1288-as számadásjegyzék terminusaival egyező – jövedelemlista pedig 1360 font jövedelmet tart nyilván Anjoura vonatkozóan.¹² Ezen felül 1288-as forrásunkból kiderül, hogy az elszámolás pozitív szaldós, 1779 font és 3 dénár tiszta bevétel marad.

Az Angers-ban jegyzett jövedelem a lista alapján 1982 font 9 solidus, azaz az összbevétel 55 %-a. Összehasonlításképp a másik város és prévot-i körzet, Saumur bevétele 928 font 8 solidus 4 dénár. Számos esetben informatív az Angers-i bevételek összetétele is. A legjelentősebb részösszeget az igazságszolgáltatásból származó jövedelmek (*expleta*) teszik ki: 497 font 7 solidus. Összetételét a forrás nem részletezi sajnos, a gyarapodás viszont igen látványos a mintegy fél évszázaddal korábbi adathoz képest, hisz az akkor éves szinten nem érte el a 100 fontot. Véleményem szerint az *expleta* mintegy ötszörös növekedése jól mutatja a grófi hatalom térnyerését az igazságszolgáltatás terén. A jelenség, azaz az uralkodói szerepvállalás illetén megerősödése a Francia Királyságban jól ismert. Anjou apanázs korszakára (1246–1290) vonatkozóan hasonló adattal azonban eddig nem rendelkezünk. Ez a bevételi forrás azonban csak Angers esetében van feltüntetve, valószínű tehát, hogy egymagában az egész grófságra vonatkozik.

A közigazgatási jövedelmek közt jelentős még az Angers-i prévot féléves beszolgáltatása, ami 333 font 6 solidus 8 dénárt tesz ki. Az a tény, hogy az összeg valamint annak kétszerese sem kerek, azt látszik alátámasztani, hogy

¹⁰ SIVÉRY, GÉRARD: L'économie du Royaume de France au siècle de Saint Louis. Lille 1984. 97.

¹¹ Recueil des Historiens des Gaules et de la France (a továbbiakban RHF) t. XXII. 576.

¹² RHF t. XXI.

a prévot-i tisztség Angers-ban az adott időpontban nem volt bérbe adva.¹³ Bosszantó, hogy a jövedelem összetételéről semmi konkrétumot nem árul el a forrás. Mind korábbi, mind későbbi tapasztalatok alapján azonban a prévot-i jövedelmek közé sorolhatók az úthasználattal kapcsolatos vámok (pl. *peagium*), birtokigazgatásból származó jövedelmek (így pl. termény-értékesítés), pénzverésből származó haszon, valamint a prévot igazságszolgáltatási illetékességénél fogva (*basse justice*) bizonyos illetékek, büntetési tételek.¹⁴ Ezen felül, ahogy azt alább látni fogjuk, a gróf ingatlanjövedelmeivel (cenzus, supercenzus) is prévotnak kellett elszámolnia.

Az Angers-ban történt oklevél-kibocsátásból (*de scriptura litterarum*), valamint hitelesítésből (*de sigillo*) származó jövedelmek külön-külön említve szintén megjelennek a forrásunkban. Az oklevélkiadás féléves jövedelme 15 font, míg a hitelesítés ennek majd négyszerese: 56 font 10 solidus.¹⁵ Az egyedüli hely, ahol ilyen jellegű bevétellel találkozunk, az Saumur. Itt viszont csupán a *de sigillo* kategória van feltüntetve (24 font), azaz a hitelesítéssel ellentétben oklevél-kibocsátással vélhetően csak Angers-ban foglalkozott a grófi adminisztráció.

Ami a közvetlen adókat illeti, fentebb már említettem, hogy a listán egyáltalán nem szerepel városok, így Angers, Saumur lakosaira kivetett *taille*. Ugyanakkor ismert, hogy az adófajta létezett, és az is, hogy Angers lakosaira kétfévente vetették ki, sőt kései időszakból összegét is tudjuk. 1295-ben Valois Károly a város lakosait örökre mentesíti a *taille* fizetése alól 6000 font egyszeri kifizetése ellenében.¹⁶ Az erről tudósító oklevél megemlíti, hogy az épp megszűntetett adó összege 1000 font volt. Néhány évvel korábban tehát,

¹³ Ezzel ellenkező gyakorlatra példa D'ESPINAY, GEORGES: *Institutions judiciaires de l'Anjou et du Maine*. Angers 1897. (a továbbiakban: D'ESPINAY, 1897.) 33. Forrásunkban a Saumur-i prévot-i jövedelem (kerek 300 font) is amellet szól, hogy a bérbeadás nem ritka jelenség.

¹⁴ D'ESPINAY, 1897. 32–35.; D'ESPINAY, GEORGES: *Le droit de l'Anjou avant les coutumes*. Angers 1901. 51–52.

¹⁵ Angers-ban ugyanebben az időszakban készült püspöki számadáskönyv nem alkalmazza oklevélkiadás és a hitelesítés különválasztását. Sőt azt egybeveszi igazságügyi büntetések összegével (*de sigillo et emendis*), ami éves szinten kiemelkedően magas, 438–750 font közt mozog az 1280-as évek második felében. *Comptes de recettes et de dépenses de Nicolas Gellent évêque d'Angers (octobre 1284–mai 1290)*. Ed.: Urseau, Charles. Angers 1920. IX, 56.

¹⁶ Bibliothèque nationale de France, collection Dom Housseau t. VII. n° 3405.

vélhetően hasonló összeggel számolhatunk, még ha a kétéves fizetési periódushoz képest túl szűk intervallummal dolgozó forrásunkban ez nem is jelenik meg.

Fellelhető ellenben a zsidók által fizetett fejpénz *taillia judeorum*. 330 fontos féléves bevételt jelent, és nem foglalja magába az Anjou keleti részén, Baugéban élő zsidók adóját.¹⁷ Az éves összeg tehát 660 font, ami gyaníthatóan fix összegben megállapított átalányadó volt. Korábbi, I. Károly idejéből származó információk tükrében az összeg nagysága alig változott. 1269-ben I. Károly fejenként 10 solidusban állapította meg a *taille* mértékét, azzal a két megjegyzéssel, hogy aki túl szegény ennek kifizetéséhez, az csak annyit fizessen, amennyit tud; de mindent összevetve úgy fizessenek, hogy legyen legalább 1000 fő (!), aki teljes (10 solidus) összeggel adózik.¹⁸ Négy évvel később, 1273-ban az egy főre eső teher évi 12,5 solidusra emelkedett minden 10 évnél idősebb zsidó vallású esetén, a gróf által kézhez vett teljes összeg pedig 700 font volt.¹⁹ Ha tehát azt nézzük, hogy mindkét esetben a teljes grófságról van szó – az 1288-as forrásunk viszont egy kisebb körzettel nem számol –, akkor megállapíthatjuk, hogy legalábbis 1273 óta a gróf évente ugyanolyan mértékű jövedelemre számíthatott. Nem találkozunk azzal a királyi Franciaországból ismert politikával, amely folyamatosan emelte a *taillia judeorum* összegét, és melynek hivatalos magyarázata a zsidók konverziójának ösztönzése volt.²⁰ Forrásunk által szolgáltatott adat abból a szempontból is lényeges, hogy közvetlenül egy korszakhatárt előz meg, ugyanis 1289-ben II. Károly kiűzi a zsidókat Anjou grófságából.²¹ Az uralkodónak tehát, döntésekor a fent említett rendszeres jövedelemvesztéssel is számolnia kellett.

Angers városhoz szorosabban kötődött a grófi adminisztráció vásárokból származó jövedelme. Forrásunkból kitűnik, hogy ez újfent lényeges tétel volt. Angers évi három alkalommal adott helyet vásárnak. Ebből kettő, a nagyböjti

¹⁷ „deducta portionem judeorum Bauei”

¹⁸ DE BOUARD, 1926. n°105. Az összeg tehát minimum évi 500 font kellett, hogy legyen.

¹⁹ DE BOUARD, 1926. n°643. Tíz éven aluliak az összeg felét fizették. A 700 fontot egy összegben az anjoui zsidók elöljárója (syndicus et procurator judaeorum Andegaviae), egy bizonyos Moyses szolgáltatotta be a grófnak.

²⁰ DAHAN, GILBERT: Juifs en occident. In: Dictionnaire du Moyen Age. Ed.: Gauvard, Claude, De Libera, Alain, Zink, Michel. Paris 2002. 786–787.; FAVIER, JEAN: Philippe le Bel. Paris 1978. 198.

²¹ RANGEARD, PAUL: Histoire de l'Université d'Angers. Ed.: Lemarchand, Albert 2 vol. Paris 1868. t. II. 183–187.

és a szent Miklós ünnepéhez (december 6.) köthető szerepel a számadásjegyzékben. A harmadik, az Angevine-kor (Notre-Dame Angevine: szeptember 8.) kezdődő értelemszerűen kimaradt az összesítésből. A szent Miklós ünnepi vásár 214 font 7 solidus, a nagyböjti 201 font 8 solidus bevételt hozott. Az Angers-i vásárok felügyeletét I. Károly vonta saját hatáskörébe 1255-ben.²² A városfalon belül, a 13. század második felétől grófi birtokon (Halles) működő vásárok konkrét jövedelméről eddig semmit nem tudtunk.²³ Ismert ugyanakkor, hogy szintén I. Károly az Angers-i sokadalmakra látogatók számára biztosította a Champagne-i vásárok privilégiumait, igaz a vásárvámost továbbra is fenntartotta magának.²⁴ Találunk továbbá egy másik tételt (*stallagium*), mely ugyan rendkívül csekély (4,5 font), ám mégis a listában említett két vásárhoz kapcsolódik. Egyfajta kirakodási díjról lehet szó, amit különleges feltételek mellett szedtek, hisz a forrás szerkesztője fontosnak tartotta ezt a vásári összjövedelemtől elkülönítve feljegyezni.

A város kereskedelmi központjában (Halles) a grófnak természetesen az év más időszakából is származott jövedelme. A hetipiacok felügyelete és a *ponderatio* (hiteles mérés), azonban már jóval csekélyebb, az adott félévben 60 font jövedelmet hozott. Ugyanennyit tett ki a városba eladás végett behozott halak vámja.

A forrásból kiolvasható további kereskedelmi tevékenységhez köthető díjtételek (*boutagium* és *vinagium*), melyek féléves összege nem éri el a tíz fontot, már nem az Angers-i lakosokat terhelték,²⁵ csupán a városfalon kívül élő prévót-i körzet lakosait, így kerültek mégis az Angers-i lajstromba.

Számolnunk kell viszont a városban a grófi birtokok ingatlanjövedelmeivel. Természetesen csak azokról van szó, amelyek számos, az egyháznak tett adomány után is megmaradtak, valamint nem kerültek a 10–11. századtól kezdve hűbérbe, ugyanis ezekben az esetekben grófi jövedelem alig mutat-

²² Inventaire des archives anciennes de l'Hôpital Saint-Jean d'Angers suivi d'un cartulaire de cet Hôtel-Dieu. Ed.: Célestin Port. Angers–Paris 1870. 140–141. n° CXLIV. Korábban az Angers-i vásárok jövedelmét az Angers-i Szent János ispótyál élvezte.

²³ 1255 előtt az Angers-i vásároknak az úgy nevezett Nagy-híd adott helyet, ami az említett ispótyál feudumán helyezkedett el. Az ispótyál pápai és királyi közvetítéssel évi 300 font redditust követelt I. Anjou Károlytól a vásárok átkelyezéséből származó kár miatt. Uo.

²⁴ Dictionnaire historique, géographique et biographique de Maine et Loire Ed.: Célestin Port. 4 vol. 1965–1989. t. I. 35.

²⁵ DION, ROGER: Histoire de la vigne et du vin en France des origines au XIXe siècle. Paris 1959. 278–279.

ható ki. Más a helyzet ott, ahol az uralkodó birtoka egy meghatározott cenzus fejében került átadásra. Itt nem bérleményről, hanem sokkal inkább haszonélvezeti jogról beszélhetünk, ami azonban a 13. század végére már pusztán gazdasági jelentőséggel bíró viszonyként értelmezhető.²⁶ Angers-n belül számos olyan zóna ismert, ahol a grófnak ilyen jellegű jövedelmei voltak. Várostartóval foglalkozó kutató számára tehát ezek részletes feltüntetése rendkívül értékes lehet, hisz ez által ismerjük meg egyes negyedek lakóit, tudunk beazonosítani házakat, kerteket, üres telkeket, melléképületeket stb. Sajnos azonban a forrásunk ebből a szempontból rendkívül szűkszavú. Egyedül egy utca (rue Baudriere-a város kereskedelmi ütőere) néhány házának cenzusáról tájékoztat bennünket a szerző, ami összesen nem tesz ki három fontot. Kérdés, hova tűnt az összes többi? Nagy valószínűséggel azok a prévot-i jövedelmek közé kerültek, ám az, hogy miért lett akkor néhány mégis külön feltüntetve a *de censibus* címszó alatt, nem világos. Máshonnan származó grófi cenzusjegyzék viszont nem áll rendelkezésünkre, így sajnos az Angers-i ingatlanjövedelmek terén óvatos becléssel sem érdemes kísérleteznünk.²⁷

Emellett feltűnően kevés esetben van feltüntetve, és kis összeget eredményez (néhány font) a gróf egyes vazallusaitól származó jövedelem (*servitium*), melyet a hűbérbe adott városi (Angers) telkek, házak után élvezett az uralkodó.

A listán szereplő többi, Angers-nál feltüntetett jövedelemtétel (alig több mint 100 font) mind a városon kívüli, de annak vonzáskörzetében lévő birtokokról, településekről származik. Természetesen ezek egyáltalán nem függetleníthetők a várostól és polgáraitól. Az Angers-i lakosok számos esetben környékbeli rétek, földek, szőlők bérlői, haszonélvezői. A várost környező erdők *forestagiuma* vagy *pasnagiuma* éppúgy vonatkozott egy Angers-i lakosra, mint a szorosabb értelemben vett helybéltre. A várost környező grófi birtokok földesúri jövedelmei kapcsán érdemes megemlíteni a Les Pont de

²⁶ CHÉDEVILLE, ANDRÉ: Le rôle de la monnaie et l'apparition du crédit dans les pays de l'Ouest de la France (XIe-XIIIe siècles). Cahiers de civilisation médiévale n°68 (1974) 320–325.

²⁷ Arányait tekintve viszont biztos, hogy nem a közvetlen grófi birtok területe a legnagyobb Angers-ban. A székeskáptalan, a Saint Aubin apátság, és a Szent János ispotály is nagyobb ingatlanjövedelemmel bírt a 13. században.

Cé-i malmokat (30 font). II. Károlynak Angers-ban és körzetében ez volt az egyetlen ilyen jellegű bevétele.

Összefoglalásképpen tehát megállapíthatjuk, hogy forrásunk ugyan hiányos és fontosnak tűnő részleteket elhagyó, mindezáltal sok szempontból nem helyettesíthet censusjegyzékeket, részletes birtokjövedelmi vagy közigazgatási összesítéseket, de ez nem is lehet a célja. A dokumentum által szolgáltatott adatok ellenben számos téren közelebb viszik a kutatót a gróf 13. század végi pénzügyi támaszainak és az azok mögött álló súlypontok megismeréséhez.

II. Károly bevételeinek jó része továbbra is valamilyen szinten földesúri jövedelmekhez, illetve járadékokhoz köthető. Ezen belül jelentős a gazdasági tevékenységhez tartozó bevétel: vásárok, piacok. A két Angers-i vásár jövedelme közel másfélszerese a klasszikus földesúri jövedelmeket összegyűjtő prévot- i bevételeknek.²⁸ Ezek mellett igen hangsúlyos az a jövedelemtétel, mely részint a gróf uralkodói mivoltához köthető (igazságszolgáltatás, oklevél-hitelesítés). Figyelemre méltó az is, hogy a forrásban szereplő összjövedelem több mint 80 %-a két városhoz, Angers-hoz és Saumurhoz köthető.

Radikális változásról szóló információk hiányában úgy tűnik Valois Károly is hasonló jövedelem-összetétellel számolhatott uralkodásának korai időszakában. Jelentős változás csak a század utolsó éveiben történt, amikor III. Károly öt egymást követő évben rendkívüli adóval (*auxilium*) sújtotta a grófság összes nemesét és Angers városát, mely a 13. században először általános társadalmi elégedetlenséget váltott ki Anjouban.²⁹

²⁸ Mindemellett léteztek – még ha csekély számban is – ide vonatkozó városi kiváltságok. III. Károly egy 1321-es oklevelében ellenszolgáltatás nélkül megadta ill. megerősítette az Angers-i polgároknak a vadászati jogot a város 5 mérföldes körzetén belül. Archives Départementales de Maine et Loire Hs A 1. f. 33.

²⁹ Archives Nationales J. 178 f. 61. Erre vonatkozóan ld. még VERRY, ELISABETH: Charles de Valois et les seigneurs d'Anjou (1290–1325) In: L'Europe des Anjou 15–37.